श्रमजीवी ऐन सबल र दर्बल पक्षहरु

March 16, 1994 (3 chaitra 2050) Rastra Pukar Weekly

श्रमजीवी पत्रकार ऐन २०५० लाई गत २९ गते संचार राज्यमन्त्रीले संसदमा पेश गर्नुभएको छ । उक्त ऐनमाथि छलफल गर्न सोही दिन नेपाल पत्रकार संघले आफ्नै कार्यालयमा गोष्ठीको आयोजना गरेको थियो । गोष्ठीमा ठूलो संख्यामा श्रमजीवी पत्रकारहरु लगायत विभिन्न पत्रकारहरुले भाग लिएका थिए । संघका सभापति होमनाथ दाहालको सभापतित्वमा भएको छलफलमा पत्रकारहरुले व्यक्त गरेका बूँदाहरुलाई कानूनी रुपमा स्कोपका तर्फबाट अनुसन्धान संयोजक श्री विपीन अधिकारीले निम्न सुझाव तयार गर्नुभएको छ ।

विधेयकको सबल पक्ष

पत्रकारिता क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमजीवी पत्रकारहरुको हक, हित, सुविधा र सुरक्षा सम्बन्धमा कानून बनाई आवश्यक व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत विधेयक प्रतिनिधि सभामा पेश गरी श्री ५ को सरकारले उल्लेखनीय कार्य गरेको छ । यो विधेयक धेरै पहिले नै प्रस्तुत हुनुपर्थ्यो । अत यस क्षेत्रमा ऐनको अभाव पूरा गर्ने सरकारी उद्देश्यलाई सह्राहना नगरी रहन सकिदैन । यस विधेयकले श्रमजीवी पत्रकारको पदमा नियुक्ति, बिदाहरुको व्यवस्था, पारिश्रमिक तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण समितिकोस्थापना, श्रमजीवी पत्रकारको वार्षिक तलब बृद्धि दर तोकिने प्रावधान, पारिश्रमिक कट्टी नगरिने व्यवस्था, कल्याणकारी कोष तथा उपदान, संचयकोष औषधि उपचार तथा अन्य सुविधाहरु तथा व्यवस्थापनका कर्मचारीहरुको सेवा शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी विषयमा पनि प्रावधानहरुको व्यवस्था गरी राष्ट्रिय सञ्चार नीति २०४९ ले मार्गदर्शन गरे बमोजिम श्रमजीवी पत्रकार सम्बन्धी कानून बनाउने आफ्नो अठोट प्रदर्शन गरेको छ । तर यसको बाबजुद पनि उक्त विधेयक आफैमा अधुरो देखिएको छ तथा वर्तमान नेपाली प्रेस जगतको आर्थिक, सांगठनिक तथा व्यवसायिक यथार्थहरुलाई ध्यानमा नराखेको देखिन आएको छ :

विधेयकका दुर्वल पक्षहरु :

१) विधेयकको दफा १ को उपदफा (२) मा *यो ऐन श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिदिएको क्षेत्रमा तोकिदिएको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ* भन्ने प्रावधान रहेकोबाट पनि यो ऐन तुरुन्तै लागु गर्न सकिने स्थिति नभएको विषयमा श्री ५ को सरकार आश्वस्त रहेको प्रतित हुन्छ । नेपालका अधिकांश प्रेसहरु यो ऐनलाई आन्तरिक रुपमा तुरुन्तै कार्यान्वयन गर्न सक्षम छैनन् । किनकि संगठनात्मक तथा आर्थिक एवं व्यवसायिक दृष्टिकोणले पनि धेरैजसो प्रेसहरु कमजोर अवस्थामा रहेका छन् तथा श्रमजीवी पत्रकारहरुको तर्फमा वा व्यवस्थापनको तर्फमा ऐनद्वारा सिर्जना गरिएका अधिकारको उपभोग तथा कर्तव्य वा परिसीमाहरुको पालन सबै प्रतिष्ठानहरुले गर्न सक्ने छैनन् । कानूनी व्यवस्था सिर्जना गर्नु अति राम्रो कार्य हो तर यस्ता कानूनहरुले प्रतिष्ठानहरु लगायत श्रमजीवी पत्रकारहरुको साथै पत्रकारिता व्यवसायलाई पनि सुदृढ बनाउने हुनुपर्छ । प्रतिष्ठानको रुपमा प्रेसहरुको स्थिति भौगोलिक क्षेत्र अनुसार राम्रो वा नराम्रो भनी ठोकुवा गर्न सकिदैन । अत *यो ऐन तोकिएको क्षेत्रमा तोकिएकोमितिदेखि लागू गरिने व्यवस्था राखिनु भन्दा हरेक प्रतिष्ठान वा व्यवस्थापनको वर्गीकरण गरी बलियो एवं सक्षम प्रतिष्ठानलाई पहिले तथा क्रमश अन्य प्रतिष्ठानहरुलाई भविष्यमा लागू* हुने प्रावधान राख्नु असल हुन्छ ।

२) विधेयकको दफा २ अर्थात् परिभाषा खण्डको खण्ड (घ) मा श्रमजीवी पत्रकार अन्तर्गत प्रुफ रिडर तथा पत्रिका रुजु गर्ने व्यक्ति जस्ता प्रेस टेक्निसियनलाई पनि पारिएको छ जो न्यायसंगत छैन । त्यस्ता प्रेस टेक्निसियनहरु व्यवस्थापकीय वा प्रशासनिक कर्मचारी मानिन्छन् । अत ती दुवै शब्द हटाइनु पर्छ ।

३) विधेयकको दफा ४ अनुसार योग्यता पुगेको नेपाली नागरिकलाई श्रमजीवी पत्रकारको पदमा नियुक्त गर्दा *सम्पादकसंग समेत परामर्श लिनुपर्ने छ* भन्ने व्यवस्था गर्नु अति सान्दर्भिक हुन्छ । यो व्यवस्थाको अभावमा भारतीय प्रेस जगतमा बराबर व्यवस्थापन तथा पत्रकारहरु बीच खिचातानी हुने गरेको तथा त्यस खिचातानीको कारण प्रेस प्रतिष्ठानहरुमा हडताल तालाबन्दी लगायतका कार्यहरु भएको हामीलाई विदितै छ ।

४) विधेयकको दफा ३ मा व्यवस्थापकले पत्रिका व्यवस्थापनमा आवश्यक पर्ने विभिन्न तहका श्रमजीवी पत्रकारहरुको पद वर्गीकरण गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था राखिएकोमा पत्रिकाको क्षमता हेरी वर्गीकरण गरेर हेरिने तथा सो बमोजिम नै अनुकूल सुविधा दिने प्रबन्ध हुनुपर्छ । प्रचलित कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा श्री ५ को सरकारको व्यवसायिकी सार्वजनिक संस्थानहरुलाई पनि आवश्यकता तथा अनुकूलताको आधारमा वर्गीकरण गरेको तथा सो वर्गीकरण अनुसार सुविधा तथा सेवा शर्तको व्यवस्था गरेको छ । यदि सरकारी मामलामा यसो गर्न मिल्छ भने निजी क्षेत्रको प्रेस व्यवसायमा यो व्यवस्था किन नहुने ?

५) विधेयकको दफा ४ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले पत्रिका व्यवस्थापनको कुनै पदमा काम गर्न दक्ष श्रमजीवी पत्रकार नेपाल अधिराज्यभित्र उपलब्ध हुन नसक्ने भएमा श्री ५ को सरकारको पूर्व स्वीकृति लिई कुनै खास अवधिको लागि गैह नेपाली नागरिकलाई समेत व्यवस्थापकले श्रमजीवी पत्रकारको पदमा नियुक्त गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यो प्रावधान असंवैधानिक मात्र नभई सर्वोच्च अदालतले ***बालकृष्ण न्यौपाने वि. संसद सचिवालय*** को मुद्दामा गरेको फैसलाको समेत बर्खिलाप छ । उक्त मुद्दामा श्रम ऐन २०४९ को दफा ४ (१) लाई सर्वोच्च अदालतले यसकारण बदर गर्‌यो कि उपरोक्त बमोजिम गर्दा विदेशी नागरिकले नेपालमा नियुक्ति पाउन सक्ने स्थिति भई नेपाली नागरिकको कुनै पेशा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने मौलिक स्वतन्त्रतामा आघात पार्न सक्थ्यो । नेपाली नागरिकले गैर नेपाली अर्थात विदेशीसंग प्रतिस्पर्धामा उभिनु पर्ने गरी गरिएको कानूनी व्यवस्था नेपालको कानूनी परम्परा, न्यायिक सिद्धान्त, राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीति अनुरुप नभई सम्विधान विपरित भएकोले सो प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश पूर्ण रुपमा हटाइनु जरुरी छ । यो प्रावधान विद्यमान रहेको खण्डमा राईजिग नेपाल तथा गोरखापत्र संस्थानको अध्यक्ष समेत विदेशीलाई मुकरर गर्न सकिने हुन्छ । प्रेसलाई विदेशीको नियन्त्रणबाट मुक्त राख्नुपर्ने सिद्धान्तका आफ्नै उपादेयताहरु छन् ।

६) विधेयकको दफा ६ मा श्रमजीवी पत्रकारको पदमा शुरुमा स्थायी नियुक्ति गर्दा एक वर्षको परीक्षण कालमा रहने गरी नियुक्ति गरिने छ भन्ने उल्लेख भएकोमा सो परीक्षणकालको अवधिलाई घटाई ६ महिना बनाउनु उचित हुन्छ । निजी क्षेत्रका श्रमजीवी पत्रकारहरुलाई सरकारी परम्परा अनुसार कठोर परीक्षणकालमा राखिनु जरुरी छैन ।

७) विधेयकको दफा ११ मा पारिश्रमिक तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण समितिको व्यवस्था गरिएको छ । तर उक्त समितिमा श्री ५ को सरकारले तोकेको व्यक्तिलाई अध्यक्ष बनाउने तथा सदस्यहरुमा पनि श्री ५ को सरकारले तोकेको नेपाल पत्रकार संघको प्रतिनिधि तथा श्रमजीवी पत्रकारहरु मध्येबाट श्री ५ को सरकारबाट मनोनित ३ जना सदस्य रहने व्यवस्था गरिएको छ । अत उक्त समिति व्यवसायिक समिति नभएर श्री ५ को सरकारको समितिको रुपमा प्रतिबिम्बित हुन्छ । अत विधेयकको दफा ११ (क) मा *सर्वोच्च अदालतको कुनै बहालवाला न्यायाधीशलाई अध्यक्ष बनाइने* तथा सदस्यहरु मध्ये खण्ड (घ) मा *प्रतिनिधि, नेपाल पत्रकार संघ* तथा खण्ड (ङ) मा श्रमजीवी पत्रकारहरुको प्रतिनिधि तीन जना हुने व्यवस्था गरी हालको खण्ड (क), (ग) र (ङ) लाई संशोधन गरी पारिश्रमिक तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण समितिलाई व्यवसायिक प्रेसको समितिको रुपमा स्थापना गर्नु उपयुक्त मात्र नभै व्यवहारिक पनि हुन्छ ।

८) विधेयकको दफा १५ को उपदफा (१) मा श्रमजीवी पत्रकारको पारिश्रमिक कट्टी हुन नसक्ने अवस्थाहरुको उल्लेख गरिएकोमा खण्ड (क) मा उल्लेखित

(बाकी ७ पेजमा)

श्रमजीवी ऐन सबल र दुर्बल.....

जरिवाना कट्टी गर्नुपरेमा तथा **खण्ड (ग) मा उल्लेखित *जानी जानी लापरवाही साथ काम गर्दा पत्रिका व्यवस्थापनलाई पुग्न गएको नोकसानी वापत कट्टी गर्नुपरेमा*** भन्ने वाक्यांशहरु अपूर्ण छन् । यिनीहरुलाई हटाउनु पर्‌यो । सामान्यत यस्ता विषयहरु हरेक प्रेस प्रतिष्ठानले बनाउने आन्तरिक कार्य संचालन तथा सेवा शर्तका नियमहरुबाट व्यवस्था हुने विषय हुन् ।

९) दफा ३१ मा व्यवस्थापनले गरेको सजाय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले ३५ दिनभित्र सो प्रयोजनको लागि श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिदिएको समिति समक्ष पुनरावेदन गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ । तर त्यस बमोजिमको समितिमा कति जना सदस्यहरु हुनेछन् उनीहरुले कुन क्षमतामा काम गर्नेछन् तथा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि के हुनेछ भन्ने स्पष्ट गरिएको छैन । अत पुनरावेदन सुन्ने न्यायिक निकायको रुपमा उक्त समितिलाई लिन सकिदैन । अत यो त उक्त समितिको साटो पुनरावेदन निकायका रुपमा जिल्ला अदालतलाई प्रतिस्थापित गर्नु उचित हुन्छ या त अदालत सरहको समितिको प्रष्ट व्यवस्था गर्नु जरुरी हुन्छ ।

१०) विधेयकको दफा ३२ मा उल्लेखित अधिकार प्रत्यायोजनको व्यवस्था अन्तर्गत दफा ३६ बमोजिम " नियम बनाउने अधिकार कुनै निकाय वा कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सकिने छैन" भन्ने प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश राख्नु जरुरी छ ।

११) विधेयकको दफा २५ मा श्रमजीवी पत्रकारहरुले *तोकिए बमोजिमको आचरण पालना गर्नुपर्ने* भन्ने उल्लेख गरिएको छ । जुन कानूनी ढाँचामा यस विधेयकले अधिकार, कर्तव्य तथा कार्यविधिहरुको व्यवस्था गरेको छ, त्यसलाई हेर्दा श्रमजीवी पत्रकारहरुको आचरणलाई मात्र नभै श्रमजीवी पत्रकार तथा व्यवस्थापन बीचको सम्बन्ध जस्ता विषयलाई पनि प्रष्ट रुपमा सीमाबद्ध तथा स्पष्टताका साथ ऐनले नै उल्लेख गर्नु जरुरी छ ।

१२) विधेयकको दफा ३६ मा यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न श्री ५ को सरकारले आवश्यक नियमहरु बनाउन सक्ने छ भनी हचुवा ढंगले श्री ५ को सरकारले संसदमा रहेको विधायिकी शक्ति आफूमा हस्तान्तरण गराउने लक्ष्य राखेको प्रष्ट रुपमा देखिन्छ । कुन कुन विषयमा के कस्तो परिधि भित्र रहेर के कस्ता प्रकृतिका नियमहरु श्री ५ को सरकारले बनाउन सक्ने हो सोबारे प्रष्ट रुपमा सो दफामा उल्लेख गर्नु जरुरी छ । श्रमजीवी पत्रकारको हकहितका लागि आएको यस विधेयकमा ऐनको उद्देश्य पूरा गर्ने खालको नियम बनाउँदा पत्रकारहरुको प्रतिनिधि संस्था नेपाल पत्रकार संघ जस्ता निकायसंग परामर्श लिई मात्र श्री ५ को सरकारले नियम बनाउने वा लागु गर्ने प्रष्ट व्यवस्था सो दफामा उल्लेख हुनुपर्छ । यस्तो व्यवस्था नगर्ने हो भने खुला विधायिकी प्रक्रिया बमोजिम त्यस्ता नियमद्वारा बनाइने सम्पूर्ण विवरणको यसै विधेयकमा व्यवस्था गर्नु उचित हुन्छ ।

ऐनमा उल्लेख नभएका विषयहरु :

निम्न विषयहरु विधेयकमा कतै पनि उल्लेख भएका छैनन् । तर सही कानूनी व्यवस्थाका लागि यी विषयहरुबारे ऐनले प्रष्ट व्यवस्था गर्नुपर्छ । श्रमजीवी पत्रकारका लागि वीमाको व्यवस्था हुनुपर्छ । विधेयकले व्यवस्थापन तथा सम्पादन सेवालाई छुट्याउनुका साथै अलग अलग यथोचित वर्गीकरण गर्नुपर्छ । तिनीहरु बीच अधिकार, दायित्व तथा प्रशासनमाथिको नियन्त्रण व्यवस्थाको उल्लेख गर्नुपर्छ ।